

УДК 373.2

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-1.19>**Н. В. Меркулова**кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького**М. Ю. Іванікова**здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

ДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИЧИХ ІГОР У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкрито проблему використання природничих ігор у дітей старшого дошкільного віку. Нові світоглядні орієнтири та соціальні завдання, які стоять нині перед людством, актуалізують проблему ставлення людини до природи, корекції ціннісних орієнтацій та утвердження гуманістичних соціально-моральних позицій щодо використання природи суспільством.

У Концепції екологічної освіти України серед завдань дошкільного виховання визначено формування основ екологічної культури, морально-ціннісної орієнтації особистості. Відомо, що цінності є необхідною передумовою розуміння сутності природи, переосмислення власної поведінки в межах гуманістично спрямованих орієнтирів щодо природи. Тому основним предметом екологічного виховання дошкільників має стати формування суб'єктивного відображення універсальної цінності природи.

Дошкільний вік сприятливий для екологічного виховання, адже саме у цей період закладаються основи культури спілкування і поведінки дітей у природі. Особливої уваги потребують діти старшого дошкільного віку, оскільки в них починають формуватися основи наочно-дійового та наочно-образного типів мислення. Старші дошкільники здатні розуміти й усвідомлювати зв'язки навколишнього світу.

Пошук шляхів та засобів розвитку екологізації дітей старшого дошкільного віку, створення умов для актуалізації творчих ресурсів кожного дошкільника нині є одним із пріоритетних завдань сучасної дошкільної освіти. Пізнавальний процес, ігровий простір дітей старшого дошкільного віку мають бути платформою для розвитку базових особистісних якостей у контексті екологізації: спостережливості, допитливості, розсудливості, самостійності, креативності, міжособистісної злагоди, відповідальності та інших. Так, вихователь має впроваджувати природничі ігри в закладі дошкільної освіти, які спрямовані на формування емоційно-ціннісного ставлення до природи. Проблема використання природничих ігор у дітей старшого дошкільного віку конкретизована в базових нормативно-правових документах: Конституції України (1996 р.); законах України «Про освіту» (2017 р.), «Про дошкільну освіту» (2001 р.). Сучасний розвиток педагогічної науки в Україні передбачає обґрунтування і реалізацію нових методологічних засад виховання. Законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», державними національними програмами «Освіта» та «Діти України» визначено, що центром виховного впливу має стати дитина, а метою – формування соціально активної, творчої, гуманістично спрямованої особистості. При цьому на особливу увагу заслуговує єдність виховних впливів упродовж усього періоду становлення особистості, починаючи з раннього дитинства.

У процесі дослідження виявлено, що подолання окреслених суперечностей потребує ретельного аналізу, розроблення й обґрунтування педагогічних умов використання природничих ігор у дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: екологічне виховання, методи екологічного виховання, гра, природничі ігри, методика.

Постановка проблеми. Дошкільний вік – найважливіший етап у становленні екологічного світогляду людини, що передбачає створення передумов гуманної взаємодії з природним довкіллям. Дошкільний вік характеризується підвищеною допитливістю в різних сферах, але особливий інтерес діти проявляють до природи. Так, екологічне виховання в закладі дошкільної освіти займає важливе місце в розвитку пізнання навко-

лишнього світу, виробленні гуманного ставлення до всього живого і формуванні усвідомленої поведінки в природному середовищі. Так, старший дошкільний вік – найважливіший етап у становленні екологічного світогляду дитини, який передбачає створення передумов гуманної взаємодії з природним довкіллям. Головною умовою завдань екологічного виховання є створення розвивального предметного середовища, яке сприяє

формуванню в дітей старшого дошкільного віку емоційно-ціннісного ставлення до природи методом природничої гри. Підкреслено, що під час проведення природничих ігор діти старшого дошкільного віку оволодівають початковими вміннями відчувати красу природи та милуватися нею, знайомляться з компонентами природи та основними правилами безпечної поведінки на природі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема використання природничих ігор у дітей старшого дошкільного віку охарактеризована в наукових розвідках Л. Артемової, А. Богущ, О. Кононко, Я. Неверович, З. Плохій, Т. Поніманської, Ю. Приходько, Н. Яришевої.

Мета статті – висвітлити та проаналізувати проблему використання природничих ігор у дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Для з'ясування проблеми використання природничих ігор у дітей старшого дошкільного віку варто визначити сутність понять «екологічне виховання», «методи екологічного виховання», «гра», «природничі ігри», «методика». Зазначимо, що екологічне виховання – систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток у дітей екологічної культури.

Так, метою екологічного виховання у дітей старшого дошкільного віку є розвиток естетичних почуттів – любові, поваги, бережливого ставлення до світу природи, формування знань про природу, природні явища, рослинний і тваринний світ, спонукання бажання доглядати за природою і тваринами, берегти природні багатства. Підкреслимо, що формування гуманного ставлення до природи – основне завдання екологічного виховання, яке реалізується шляхом розвитку в дітях співчуття, співпереживання до всіх живих істот на планеті.

Методи екологічного виховання – шляхи і способи взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців, спрямовані на формування гармонійного розвитку дитини і природи. Формування активної позиції «захисника і друга» світу природи є основою виховання екологічної культури дітей старшого дошкільного віку. Отримані знання про навколишній світ мають підкріплюватися практичною діяльністю та наочними прикладами для того, щоб діти бачили позитивний результат своєї діяльності і мали бажання вдосконалювати свої досягнення.

Підкреслимо, що пріоритетними методами в природничо-науковій освіті дітей старшого дошкільного віку є: бесіда, спостереження, експеримент, вправи, ігри. Бесіди допомагають формувати у дітей старшого дошкільного віку уявлення про зміст основних понять, а саме: «інформація», «джерело інформації», «спосіб передання інформації», «носіє інформації»; про явища живої та неживої природи, взаємозв'язки. Діти старшого дошкільного віку, досліджуючи нові поняття,

визначають, де навколо можна побачити об'єкти, що вивчаються, стежать за їх змінами, порівнюють, аналізують отриману інформацію.

Вправи, як метод екологічного виховання, допомагають побачити те, чого раніше не бачили, поглибити знання дітей, детальніше вивчити об'єкт. У процесі проведення вправ у дітей старшого дошкільного віку формується наочно-образне мислення, водночас у них ще мало життєвого досвіду, тому їм важко уявити певні ситуації повсякденного життя. Отже, дітям потрібні опора на наочність. Такою зручною наочною для дітей можуть стати пізнавальні презентації.

У переорієнтації дошкільної освіти з навчально-дисциплінарної моделі на особистісно орієнтовану особливу роль відіграють дидактична гра та іграшки. Виконуючи важливу навчальну функцію, вони забезпечують дитині психологічний комфорт, дають змогу практично застосовувати знання, а отже, сприяють становленню її життєвої компетенції. Як правило, ці знання неповні та невпорядковані. З метою їх уточнення, закріплення та систематизації застосовують дидактичні ігри.

У межах наукового пошуку важливо визначити сутність поняття «природничі ігри». Аналіз наукових джерел свідчить, що природничі ігри – методи екологічного виховання дітей дошкільного віку, які полягають у закріпленні природоохоронних уявлень, формуванні позитивних рис особистості стосовно турботливого ставлення до природи як до об'єкта постійної уваги [3, с. 345].

Підкреслимо, що природничі ігри підвищують ефективність сприймання дітьми навчального матеріалу, урізноманітнюють їхню навчальну діяльність, вносять у неї елемент цікавості. Так, нині місце природничої гри визначається тією роллю, яку їй відводить вихователь, застосовуючи різноманітні форми навчання, виховання і розвитку дітей старшого дошкільного віку в закладі дошкільної освіти.

До природничих ігор висувуються високі вимоги: вони мають не просто заповнювати вільний час дітей, а бути цілеспрямованим педагогічним засобом розширення, закріплення та систематизації здобутих знань. Але у практиці роботи закладів дошкільної освіти таким іграм не завжди приділяється належна увага. Пояснюється це тим, що вихователі ще не зовсім усвідомлюють роль природничої гри в навчанні, вихованні, закріпленні та систематизації знань дошкільників, не можуть визначити їх місце в педагогічному процесі і режимі дня. Крім того, питання планування природничих ігор, добору їх відповідно до програми занять мало висвітлені в літературі.

Проте роль природничої гри цим не вичерпується. Так, знання, уміння, навички засвоюються тим повніше, чим ширше вони застосовуються на

практиці, у різних умовах. У процесі природничих ігор діти старшого дошкільного віку набувають початкових умінь і навичок розумової діяльності, що потрібні для майбутнього навчання в закладі загальної середньої освіти.

Н. Гавриш надає детальну характеристику природничих ігор. Так, будівельно-конструктивні ігри з природними матеріалами (піском, водою, глиною, снігом, льодом, листям, плодами тощо) – одні з найулюбленіших дітьми ігор у всіх вікових групах. Як правило, вони мають сезонний характер. Цінність їх у тому, наголошує Н. Гавриш, що в процесі ігор діти знайомляться з властивостями природних матеріалів (способами конструктивного вирішення під час використання цих матеріалів). У процесі виконання гри в дітей старшого дошкільного віку розвиваються уява, вміння зосереджуватися, доводити до кінця розпочату справу, співвідносити свої дії з діями інших, домагатися узгодження [2, с. 18].

Науковець Н. Гавриш підкреслює, що дітям старшого дошкільного віку потрібний дворик для піску. Для реалізації задумів дітей варто використовувати більше різноманітного підсобного матеріалу: невеликі дощечки різних розмірів, які діти використовують для перекриття поверхів, мозаїку, маленькі прапорці для прикрашення будови, вирізані з картону чи фанери деревця. Все це доцільно зберігати в ящику поряд із двориком для піску [2, с. 20].

Підкреслимо, що творчі рольові ігри під час ознайомлення дошкільників із природою використовуються як засіб закріплення знань дітей про природу. Для їх успішного проведення слід збагачувати дітей враженнями, надавати допомогу в розгортанні сюжету. Рухливі ігри в ознайомленні з природою розглядаються як засіб закріплення уявлень дітей про поведки, голоси, способи пересування тварин. Багато рухливих ігор, як про це свідчать їхні назви «Кіт і миші», «Пташки і кіт», «Квочка з курчатами», «У ведмедя у бору», «Зайці та вовк», «Гуси-гуси», «Хитра лисиця», «Ведмідь і бджоли», вимагають наявності відповідних уявлень у дітей про спосіб життя, пристосування (до безшумного пересування в сови, кота), характер рухів, голосів. Важливо сформувати їх під час спостережень, перегляду телепередач, кінофільмів, домагатися, щоб під час ігор діти правильно їх передавали в рухах, голосах.

Тенденції, які спостерігаються нині в галузі природничої освіти дошкільників, свідчать про перегляд її орієнтирів, трансформацію змісту та підходів щодо її організації. Цілі, які висувалися перед природничою освітою дітей дошкільного віку ще кілька десятиліть тому, стають неактуальними, оскільки не корелюються з вимогами сучасного суспільства. Цілком очевидно, що відхід від традиціоналізму в ознайомленні дітей дошкільного віку з природою,

інтегрування в його зміст екологічної компоненти, вихід на діяльнісний вимір освітніх результатів потребують нових, нестандартних підходів до організації педагогічного процесу, створення інноваційного освітнього середовища, яке б сприяло не лише оволодінню дітьми певного обсягу знань про природу та наявні в ній взаємозв'язки, а й забезпечувало розвиток інтелектуальної і духовної сфер особистості дошкільника, формування його екологічної позиції, відповідального, бережливого ставлення до природного довкілля. Отже, залучення інновацій у природничу освіту дошкільників є об'єктивним і відображає потреби сучасного суспільства. Узагальнюючи вищевикладене зазначимо, що сучасна дошкільна педагогіка зробила значний крок на шляху до впровадження освітніх інновацій. Зміна її пріоритетів у напрямі розвитку і саморозвитку дитини, орієнтація на її особистісну сутність, надання дітям ініціативи в пізнавальній діяльності, створення емоційно-стимулюючого навчального середовища відкрили широкі можливості для реалізації інноваційних підходів в організації освітнього процесу, в тому числі у формуванні природничо-екологічної компетентності дітей.

Науковець О. Біда, досліджуючи проблеми впровадження екологічного підходу в системі дошкільної освіти, наголошує на необхідності його реалізації в таких площинах:

- збагачення емоційно-чуттєвого досвіду дітей, спілкування з природою у процесі оволодіння базовими знаннями про природне довкілля;
- формування системи ціннісних орієнтацій, збагачення морально-ціннісного досвіду спілкування з природою;
- формування необхідних складників екологічної компетентності, здатності застосовувати знання й уміння на практиці, самореалізовуватися в екологічній діяльності [1, с. 14].

Суттєвим аспектом гуманітаризації змісту дошкільної освіти, на наш погляд, є спрямування його на формування в дітей старшого дошкільного віку світоглядних і наукових уявлень про природу, почуття особистої відповідальності за майбутнє світу, яке ґрунтується на знанні законів природи, необхідності рахуватися з ними і використовувати в практичній діяльності.

Формування еколого-природничої компетенції передбачає врахування усіх її складників і можливе лише за умов комплексності впливу на особистість дитини. При цьому активність та самостійність дитини у здобутті життєвого досвіду перетворить її на активного суб'єкта освітнього процесу. Здобута інформація має увійти в повсякденну життєдіяльність дитини, а для реалізації активної життєвої позиції особистості важливо формувати щоденні вміння приймати оптимальні мотивовані рішення завдяки психолого-педагогічному супроводу. На наше переконання, важливим

завданням є організація освітнього процесу, за якої формування в дітей світоглядної поведінки, у тому числі й еколого-природничої компетенції, має здійснюватися на основі пошуку оптимальної форми демонстрації позитивного емоційно-ціннісного ставлення до природи та її компонентів, обізнаності з правилами природокористування не у вигляді понять, а у формі конкретного рішення, дії, вчинку, наочних моделей. Тому, щоб суспільно значущі цінності трансформувалися в індивідуальні надбання, важливо організувати безпосередню діяльність, спрямовану на реалізацію відповідної цінності.

У контексті нашого дослідження важливо визначити сутність поняття «методика». Аналіз наукових джерел свідчить, що методика – сукупність взаємопов'язаних способів та прийомів доцільного проведення професійної діяльності [4, с. 145].

Так, для успішної реалізації наступності та перспективності в природничо-науковій освіті дітей старшого дошкільного віку необхідно: створювати умови для розвитку пізнавального інтересу до різних галузей наукового знання і довілля, поступово перетворюючи його на потребу пізнавати нове; спонукати розвиватися творчо, чому сприятиме введення елементів проблемності в освітній процес, включення пошукових та дослідницьких видів діяльності, завдань на активізацію дитячої уяви і мислення; сприяти ситуаціям успіху, підтриманню та збереженню психічного і психологічного здоров'я дітей; вибудовувати освітній процес на засадах інтеграції, враховуючи життєвий досвід, уявлення дітей, який буде відповідати їхнім віковим особливостям. Отже, необхідно вибудувати освітній процес у закладі дошкільної освіти так, щоб розвивались та реалізовувались пізнавальні можливості дітей старшого дошкільного віку, а взаємодію з дитиною необхідно спрямувати на формування пізнавального інтересу, пізнавальної самостійності й ініціативності. Головними критеріями в цьому разі будуть новизна, незвичність, несподіванка, невідповідність колишнім уявленням.

Погіршення екологічної ситуації в світі і в Україні зокрема, швидкі темпи розвитку суспільства зумовили впровадження в навчально-виховний процес закладів дошкільної освіти України нових нормативних документів, які передбачають екологічне виховання дітей дошкільного віку, формування в них елементів екологічної свідомості, відповідальності та культури. Реалізація екологічного виховання дошкільників можлива за допомогою відповідних методів, форм і технологій освітньо-виховної роботи з дітьми. Найефективніше усвідомлено правильне ставлення дошкільника до природи

відбувається в результаті використання вихователем практичних методів, а саме природничих ігор. Ігрова діяльність приносить дошкільникам велике задоволення, легко і швидко викликає позитивне ставлення до її змісту. Взаємозв'язок ігрової діяльності дітей із формуванням уявлень про природу – питання, малодосліджене в науці і не впорядковане в практиці. Так, можна припустити, що включення ігрових елементів у процес навчання дасть змогу сформувати у дошкільнят уявлення про навколишній світ, стане ефективним засобом екологічного виховання, навчить дітей дбайливого ставлення до природи, що нині актуально.

Педагоги і психологи приділяють велику увагу ігровій діяльності, бо вона виконує низку важливих функцій у розвитку особистості дитини. Наприклад, компенсаторна функція гри заснована на тому, що для дитини ігровий простір стає новою реальністю в реальності, створеній дорослими. Інакше кажучи, гра – це альтернатива дійсності, і тому вона має терапевтичну властивість, використовується для корекції стану та поведінки дитини. Але все ж головна функція гри – розвивальна: вона підвищує інтелект, сприяє чуттєвому сприйняттю світу й емоційному благополуччю дитини. Так, саме гра дасть дитині доступні для неї способи моделювання навколишнього життя, які роблять можливим освоєння, здавалося б, недосяжної для неї дійсності. Натомість природнича гра відображає внутрішню потребу дітей в активній діяльності, це засіб пізнання світу. У грі дошкільнята збагачують свій життєвий і чуттєвий досвід, вступають в певні відносини з однолітками і дорослими.

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що основними структурними елементами гри є ігровий задум, сюжет або її зміст; ігрові дії, ролі, правила, які диктуються самою грою і створюються дітьми або пропонуються дорослими. На наш погляд, засвоєння знань про природу за допомогою гри викликає переживання у дітей, не може не впливати на формування в них дбайливого й уважного ставлення до об'єктів рослинного і тваринного світу. А екологічні знання, що викликають емоційну реакцію у дітей, увійдуть в їх самостійну гру, стануть її змістом, краще, ніж знання, вплив яких зачіпає лише інтелектуальну сферу. Так, оптимальною формою включення сюжетно-рольової гри в процес ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з природою є ігрові навчальні ситуації, які спеціально створюються вихователем і реалізуються в процесі пізнання природи і взаємодії з нею з метою вирішення конкретних дидактичних завдань на природознавчих заняттях, під час спостережень, мають певну дидактичну мету та насичені екологічним змістом.

Список використаної літератури:

1. Біда О.А. На шляху становлення педагогічного професіоналізму. *Вісник Черкаського університету*. 2009. Вип. 165. С. 12–14.
2. Гавриш Н.В. Інтеграційні процеси в системі дошкільної освіти. *Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2011. № 1. С. 16–20.
3. Методика ознайомлення дітей з природою : хрестоматія. Київ, 2012. 423 с.
4. Скрипник Н.І. Психолого-педагогічні засади виховання гуманних взаємостосунків у дітей старшого дошкільного віку : монографія. Умань, 2012. 153 с.

Merkulova N., Ivanikova M. On the problem of the use of natural games in older preschool children

The article deals with the problem of using natural games in preschool children. The new worldviews and social problems facing humanity today are actualizing the problem of human attitude to nature, the correction of value orientations and the establishment of humanistic socio-moral positions regarding the use of nature by society.

The Concept of Environmental Education of Ukraine among the tasks of preschool education defines the formation of the foundations of ecological culture, moral and value orientation of the individual. It is well known that values are a necessary prerequisite for understanding the nature of nature, rethinking one's behavior within humanistic orientations toward nature. Therefore, the main subject of environmental education of preschoolers should be the formation of subjective reflection of the universal value of nature.

Preschool age is favorable for ecological education, because it is during this period that the foundations of the culture of communication and behavior of children in nature are laid. Special attention is needed for older preschool children, as they are beginning to form the basics of visual-action and visual-thinking types. Senior preschoolers are able to understand and understand the connections of the outside world.

Finding ways and means of developing the greening of older preschool children, creating the conditions for updating the creative resources of each preschooler is one of the priorities of modern preschool education. The cognitive process, play space of older preschool children should be a platform for the development of basic personal qualities in the context of greening: observation, curiosity, discretion, autonomy, creativity, interpersonal harmony, responsibility and others. Thus, the tutor should introduce natural games in the preschool education institution, which are aimed at forming emotional and value attitude towards nature. The problem of the use of natural games in older preschool children is specified in the basic normative legal documents: the Constitution of Ukraine (1996); Laws of Ukraine "On Education" (2017), "On Preschool Education" (2001). The modern development of pedagogical science in Ukraine provides justification and implementation of new methodological principles of education. The Laws of Ukraine "On Education", "On Preschool Education", state national programs "Education" and "Children of Ukraine" stipulate that the center of educational influence should be a child, and the aim is the formation of a socially active, creative, humanistic person. At the same time, special attention is paid to the unity of educational influences during the whole period of becoming a person, from early childhood.

The study revealed that overcoming the contradictions requires careful analysis, development and justification of pedagogical conditions for the use of natural games in older preschool children.

Key words: *ecological education, methods of ecological education, game, natural games, methodology.*